

Людмила А. Бовш
**МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**

У статті висвітлено низку макропроблем, а ключові формуючі макроекономічні показники вбудовані в єдину модель, а також визначено місце готельних підприємств в економічній системі. Запропоновано можливі стратегії поведінки підприємств готельного господарства як реакцію на поглиблення макроекономічної нестабільності, а також перспективи їх розвитку.

Ключові слова: підприємства готельного господарства; макроекономічні проблеми; стратегія розвитку підприємства.

Форм. 1. Рис. 2. Табл. 1. Літ. 28.

Людмила А. Бовш
**МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ НЕСТАБИЛЬНОСТЬ
И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ
ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ**

В статье освещен ряд макропроблем, а ключевые формирующие макроэкономические показатели представлены в виде единой модели, а также определено место гостиничных предприятий в экономической системе. Предложены возможные стратегии поведения предприятий гостиничного хозяйства как реакции на углубление макроэкономической нестабильности, а также перспективы их развития.

Ключевые слова: предприятия гостиничного хозяйства; макроэкономические проблемы; стратегия развития предприятия.

Liudmila A. Bovsh¹
**MACROECONOMIC INSTABILITY AND ITS IMPACT
ON ENTERPRISES OF UKRAINIAN HOTEL INDUSTRY**

The article highlights a number of macro-problems and incorporates the key macroeconomic indicators into a single model to determine the place of hotel enterprises in the economic system. Possible behaviour strategies as well as the development prospects for hotel enterprises in response to greater macroeconomic volatility exacerbation are offered.

Keywords: hotel industry enterprises; macroeconomic problems; enterprise development strategy.

JEL classification: O40; M29; L83.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна зіштовхнулася з історично новими проблемами, пов'язаними з окупацією територій внаслідок військового конфлікту. Відсікання промислових Донецького і Луганського, рекреаційного Кримського регіонів наносить значну шкоду соціально-економічному та політичному функціонуванню держави, оскільки ці регіони займали значну частку в економіці. За даними Держслужби статистики України, Донецька область на початок 2014 р. мала такі показники: 4,4% території країни, 11,7% валового регіонального продукту, 10,4% загального обсягу капітальних інвестицій. Своєю чергою, Луганська область займає 4,4% території країни, 4,0% валового регіонального продукту, 4,2% від загального обсягу капітальних інвестицій. Автономна республіка Крим охоплює 4,3% території країни, 3,1% валового

¹ Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine.

регіонального продукту та 5,8% загального обсягу капітальних інвестицій [15].

У той же час Донецький і Кримський регіони є дуже привабливими рекреаційними об'єктами, в розвиток яких було інвестовано значні кошти, зокрема, в розбудову готельного господарства в рамках підготовки до проведення Євро-2012. Так, в Криму на початок 2014 р. нараховувалось 762 одиниці засобів розміщення, або 27,27% від загальної кількості по Україні; на Донбасі – 139 одиниць, або 3,88%; на Луганщині відповідно 51 одиниця та 0,03% [15].

Таким чином, описані регіони мали значну частку в економічній системі України і їх втрата матиме суттєві негативні наслідки. Тому варто спрогнозувати результати роботи економіки та віднайти резерви для її відновлення, зокрема, в частині соціальної і транспортної інфраструктури, що є на сьогодні актуальним завданням науки і практики.

Аналіз останніх публікацій. Проблемами розв'язання криз займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Видатний український економіст М. Туган-Барановський вважається основоположником теорії криз. Він вбачав причини їх виникнення у диспропорційності розвитку економіки, тобто у нерівномірному розвитку всіх галузей [17]. Науковці, базуючись на його працях, і сьогодні формують свої розробки та теорії. Так, Ф. Барановський [1] та А. Ігольников [7] вивчали шляхи виходу з кризи, Б. Кваснюк – процеси протікання економічної кризи та вплив держави на їх подолання [13], В. Швець, Е. Роздобудько і Г. Соломіна – методологію багатокритеріальної економіки, спрямованої на впровадження екологічно орієнтованих інвестиційних проектів [27].

Зазначені вище праці спирались на класичні постулати таких науковців, як Д. Рікардо, який причиною криз вважав несправедливість у розподілі багатства [25]; С. де Сімонді – недоспоживання народних мас та невідповідність між виробництвом і споживанням [28]; К. Маркса – суперечність капіталістичного способу виробництва і характер привласнення його результатів [22]; Дж. Кейнса – основний психологічний закон, за яким люди «схильні, як правило, збільшувати споживання із зростанням доходів, але не такою мірою, якою зростає дохід» [21], тому в економіці виникають диспропорції взаємодії попиту і пропозиції.

Проблематикою функціонування готельного бізнесу займалися багато вітчизняних науковців. Так, М.П. Мальська [10] досліджувала загальні питання управління готельними підприємствами, С.П. Журавльова [5] – стратегії інноваційної діяльності готелів, Ю.В. Лаврова [9] – потенціал їх розвитку, В.Ю. Дадікян [4] – маркетингову складову стратегії тощо. Проте наукові розробки, переважно, стосуються теоретичних питань. В нових кризових умовах вимоги до розробки методів ведення бізнесу посилюються і набувають нового змісту і завдань [24].

Невирішені частини проблеми. Більшість наукових досліджень зосереджено на макроекономічних параметрах і ключових галузях – сільському господарстві та промисловості. Осторонь лишаються інфраструктурні галузі, зокрема, туризм і готельний бізнес, які в останні роки здійснюють помітний внесок в економіку. Шанс на відновлення вони отримають лише завдяки адекватній державній політиці та сучасним технологіям маркетингу.

Метою дослідження є визначення впливу макроекономічних факторів та можливостей реалізації господарської діяльності готельних підприємств в поточній ситуації, як в коротко-, так і довгостроковій перспективі.

Основні результати дослідження. Сьогодні економічна наука має певні надбаня з формування моделей взаємодії індикаторів макроекономічної нестабільності. Так, наприклад, А. Філіпс [23], П. Семуельсон і Р. Солоу [26] доводили існування оберненої залежності між рівнем безробіття і темпом інфляції. У середині 1970-х рр. стало очевидним, що інфляція не є альтернативою безробіттю, а лише посилює його негативні наслідки, перетворює його на характерну та постійну ознаку. Своєю чергою, Ф. Хайек розглядав в ряді показників економічної політики також регулювання грошової маси. За його теорією, в ситуації інфляції, що зростає, уряди мусять обирати один із трьох можливих шляхів економічної політики: продовжувати підтримувати інфляційний курс доти, доки не настане повний хаос; установити контроль над зайнятістю та цінами, що тимчасово припинить інфляцію, але змінить характер економіки, зробіть її централізовано-керованою; стримувати збільшення грошової маси, що призведе до зростання безробіття, виявить усі диспропорції в економічній структурі, породжені інфляцією [20].

Вищевикладене дає підстави оцінювати макросередовище за показниками товарного, грошового та ринку праці. Спробуємо їх синхронізувати та оцінити стан економіки в докризовий і поточний періоди, а також спроектувати майбутнє її бачення. На нашу думку, індикаторами економіки виступають показники, сгруповані у табл. 1.

Таблиця 1. Показники макроекономічного зростання України, %*

Показник	2011	2012	2013	2014
Товарний ринок				
Дефлятор ВВП	114,2	107,8	102,9	115,1
Індекс споживчих цін	108	100,6	99,7	112,1
Рівень інфляції	104,6	99,8	100,5	124,9
Рівень оподаткування економічних суб'єктів	57,1	55,4	55,0	52,9
Індекс капітальних інвестицій	118,8	108,5	88,9	76,9
Середній коефіцієнт розвитку товарного ринку (К1)	97.368	91.761	87.198	91.902
Грошовий ринок				
Стабільність економіки (грошова база / кредитні зобов'язання)	1,06	0,26	1,55	0,61
Рівень монетизації	56,4	51,12	15,93	61,71
Номинальний ефективний валютний курс	7,9898	7,9930	7,9930	15,7686
Облікова ставка НБУ	7,75	7,00	12,50	19,50
Середній коефіцієнт розвитку грошового ринку (К2)	7,802	5,222	7,048	10,372
Ринок праці				
Рівень доходу домогосподарств (наявний дохід / витрати)	1,14	1,12	0,98	1,03
Рівень безробіття	8,6	8,1	7,7	9,5
Середній коефіцієнт розвитку ринку праці (К3)	3,13	3,01	2,75	3,13
Інтегральний показник	42,69	39,4	38,25	41,54

* складено за даними [11; 12; 14; 15; 19].

За проведеними попередніми дослідженнями можна стверджувати, що пропорційну вагу в загальній тенденції мають показники товарного і грошо-

вого ринків (по 0,4 в долях одиниці), меншу долю займають параметри ринку праці (відповідно 0,2). Тому інтегральний показник визначатимемо таким чином:

$$I = 0,4 \times K1 + 0,4 \times K2 + 0,2 \times K3. \quad (1)$$

Відобразимо динаміку показників на графіку рис. 1.

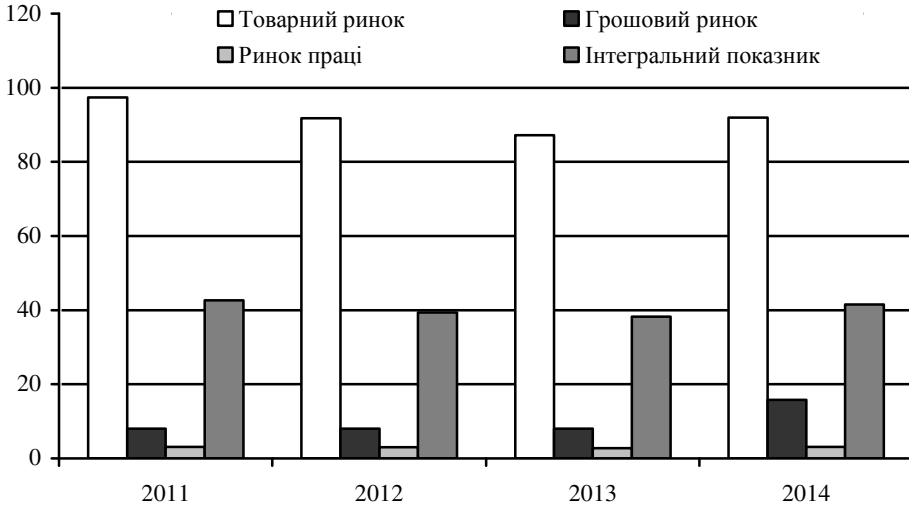

Рис. 1. Інтегральний показник макроекономічного стану, побудовано за даними [11; 12; 14; 15; 19]

Як бачимо з діаграми на рис. 1, інтегральний показник усереднює дані і демонструє загальний тренд на рівні близько 40%. Показник достатньо низький, що пояснюється низьким потенціалом ринку праці та грошового ринку. Слід враховувати, що коефіцієнт монетизації відображає попит на реальні грошові залишки, які визначаються низкою факторів, серед яких і технологічний рівень виробництва, розповсюдженість грошових відносин та, перш за все, ступінь довіри до національної валюти і національної грошово-кредитної системи. Для подібних до нашої економік коефіцієнт монетизації має дорівнювати 70–80% [3, 85], але відповідно до даних табл. 1, він коливається біля 62%, що свідчить про переважання короткострокового капіталу в господарському обороті та недовіру банківському і парабанківському сегменту.

У той же час, номінальний ефективний валютний курс демонструє дійсну ціну валюти – обмінний курс, скоригований на усереднений ефект тарифів, субсидій та інших платежів, пов'язаних з експортом або імпортом. Зростання показника у період 2011–2014 р. вказує на те, що конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках знизилася. Така ситуація пояснюється перевищенням темпів зростання цін у країні над рівнем інфляції в країнах-партнерах. Крім того, відбувається зниження конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових ринках унаслідок порівняно менших темпів інфляції та девальвації національної валюти.

Ринок праці також потребує переоцінки. Замороження доходів у контексті девальвації гривні та значний темп інфляції (103% лише від початку 2015 р.)

призводять до спаду купівельної спроможності до критичної межі – межі далеко за бідністю. За даними Міністерства соціальної політики України, понад 80% доходів люди витрачають на житло та харчування, а решту – на інші фізіологічні потреби, на заощадження майже нічого не припадає. Зекономлені кошти населення конвертує у валюту і тримає вдома. Банківська система не отримує депозитів, а навіть втрачає раніше залучені, оскільки населення їх вилучає. Тому мультиплікації інвестицій на грошовому ринку годі очікувати, граничне споживання наближається до 1, тобто заощаджень, здатних трансформуватися у грошовий потік, немає. Крім того, зростання облікової ставки НБУ робить гроші дорогими. Населення демонструє паніку і розхитує економічний баланс. Всі ці фактори грають проти стабільності економіки:

- галопуюча інфляція виходить з-під контролю держави (за визначенням МВФ, межа становить 50%) [19];
- зниження реального доходу населення, що має значну частку у формуванні ВВП [11];
- втрата підприємств та територій на сході України та Криму (близько 1 трлн грн, в т.ч. втрачених можливостей), що в складі ВВП є інвестиціями;
- різке скорочення експорту та імпорту внаслідок розриву бізнес-зв'язків з Росією, втрати експортноорієнтованих підприємств, девальвація національної валюти, що призводить до деформації платіжного балансу країни. Профіцит зовнішньоторговельного балансу України за підсумками 2014 р. становив 3,884 млрд дол. США, тоді як за 2013 р. баланс зовнішньої торгівлі був зведений з дефіцитом у 8,514 млрд дол. США [16];
- останньою складовою ВВП є державні закупівлі. На сьогодні, їх рівень прогнозовано зростає, основною компонентою виступають витрати на військові потреби.

Підводячи підсумки оцінки макросередовища, можемо оцінити його як негативне для ведення бізнесу, але з потенціалом до активного розвитку після припинення військових дій та відновлення цілісності української держави.

Наступним етапом є оцінка потенціалу функціонування об'єкту нашого дослідження – готельних підприємств.

Оцінюючи результати господарської діяльності суб'єктів готельного господарства, слід зазначити, що обсяг наданих послуг на початок 2014 р. склав 30322,4 млн грн, в т.ч. юридичними особами – 16726, 9 млн грн, або 0,4% від загального обсягу реалізованої в економіці України продукції; фізичними особами-підприємцями – 13595, 5 млн грн, або 4,8%. Завантаженість готелів склала близько 35% [14]. Тобто вітчизняний ринок готельних послуг також піддається кризовим явищам і несе збитки, адже розбудована до Євро-2012 інфраструктура не використовується повною мірою, а в Донецьку взагалі повністю зруйнована.

Щодо найбільш привабливого ринку – м. Києва – слід зазначити, що завантаження готелів в столиці досягло абсолютного мінімуму – 28%. Низьку наповнюваність готелів можна пояснити не тільки негативною макроекономічною ситуацією в країні, а й тим, що в Україні в останні роки активно розвивається ринок тіньових послуг. Власники квартир спеціально обладнують їх для прийому іноземних туристів на короткий термін. Як правило, вони

надають гостям повний спектр додаткових послуг: забезпечують їх транспортом, перекладачем, харчуванням та іншими послугами. Маючи низькі фіксовані витрати і, найчастіше, не сплачуючи податки, вони отримують достатні обігові кошти для підтримки якості послуг на високому рівні і розширення бізнесу. До того ж, тіньовий готельний бізнес має можливість гнучко оперувати цінами в залежності від попиту та сезону, він знаходиться поза сферою державного регулювання, значить, не стикається з додатковими витратами.

За даними компанії «ArtBuild Hotel Group» (АВНГ), столичний сектор гостинності все ще відстає за кількісними та якісними характеристиками від ринків Європи, Азії та Північної Америки. Приміром, у Києві на 1000 приїжджих доводиться 0,54 номери в готелях [2]. Даний показник не тільки в рази поступається таким містам, як Варшава, Будапешт, Прага, Берлін, Відень, але і не перевищує аналогічні показники у Львові та Одесі. Проте завантаженість низька, тому їх кількість можна вважати достатньою.

Традиційно, основна частина попиту на готельні послуги в Києві формується за рахунок представників бізнесу (близько 80% з яких приїжджають з-за кордону, решта 20% – з регіонів України). Частка їх становить в середньому 65–80%, решта формується за рахунок представників групового та індивідуального туризму. Левову частку турпотoku формували російські бізнесмени і туристи. Але багато вітчизняних підприємств розірвали з ними зв'язки через соціальний бойкот продукції російських виробників. Крім того, деякі українські заклади гостинності відмовляються приймати російських туристів, що також впливає на результати діяльності.

Крім того, іноземні туристи через події на сході країни побоюються відвідувати Україну. Тому туристичний потік невпинно скорочується, особливо в Києві: у 2013 р. зовнішніх туристів було 1 млн 215 тис., в поточному році за 9 місяців – 704 тис. осіб. У той же час, внутрішніх туристів – 651 тис. осіб і 406 тис. осіб [18]. Потік в Одеській області показав зниження на 15%. Львівська область і м. Львів раніше мали постійне зростання. Зараз відмітили спад, але незначний – на 5% [6]. В даних умовах господарювання власники готелів змушені скорочувати витрати, так як вплинути на збільшення числа клієнтів практично неможливо.

Як бачимо з показників, найбільш сприятливі перспективи має Львів та область. До початку 2015 р. Інспекція державного архітектурно-будівельного контролю у Львівській області зареєструвала 18 декларацій про готовність до експлуатації нових споруд готельної сфери. Крім того, зареєстровано 13 декларацій про початок виконання будівельних робіт на об'єктах готельно-відпочинкової сфери, а також 41 декларацію про готовність об'єктів до експлуатації та 27 декларацій про початок виконання будівельних робіт закладів громадського харчування та об'єктів придорожнього сервісу. Львівський регіон лишається інвестиційно привабливим для розвитку туризму [6].

Щодо ще однієї складової, що впливає на результати діяльності підприємств, а саме цінової політики, варто зазначити, що, за даними «Colliers International», в середньому запитувана вартість номера у 2014 р. знизилася в порівнянні з минулим роком: на 10%, і в готелях категорії 5* і склала 365 євро; на 25%, в готелях категорії 4* – 133 євро; і на 20%, в готелях категорії 3* –

77 євро. Разом з тим, в гривневому еквіваленті заявлена вартість зросла на 130% в готелях категорії 5* і склала 5500 грн; на 110% в 4* – 1990 грн; на 110% в 3* – 1150 грн (рис. 2).

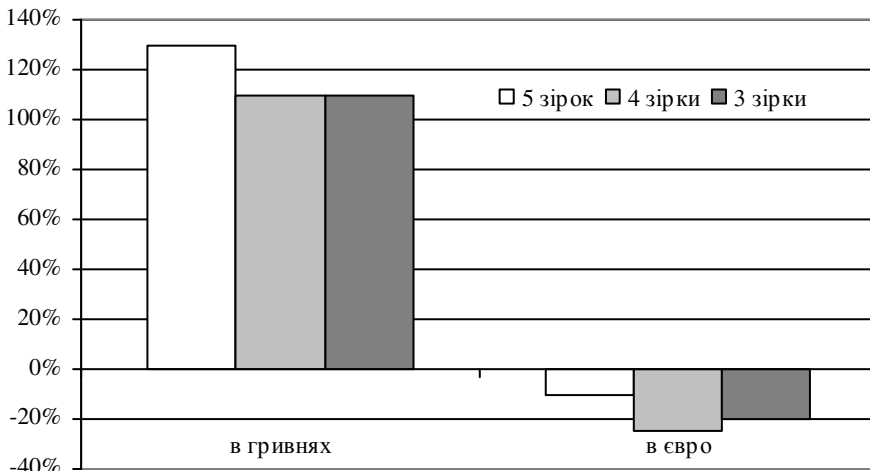

Рис. 2. Коливання вартості готельних послуг за 2014 рік в м. Києві, побудовано за даними [2]

За словами провідних маркетологів, навіть непрості часи можна використовувати з користю для справи. Отелюерам краще дотримуватися спокою і покращувати свій сервіс, зосередившись на політиці лояльності. Кризові часи закінчаться і готелі, які гідно з ними впоралися, матимуть сприятливі умови для розвитку.

Проте зволікати керівництву підприємств готельного господарства не варто. Фінансових успіхів залежить переважно від інтенсивності інвестування. Як було зазначено вище, макроекономічна ситуація не сприяє інвестиційній привабливості підприємств України, що знаходяться під загрозою фізичної ліквідації внаслідок військової агресії. Цінову політику потрібно оптимізувати її до потреб ринку, зокрема, орієнтував на переселенців зі сходу. Адже тепер вартість п'ятизіркових готелів в Україні набагато вища, ніж у Європі, а 2–3-зіркові – дорожчі десь на 20–30% [6], що теж не є сприятливим фактором для інвестування.

Висновки. Спираючись на результати проведеного дослідження спробуємо здійснити прогноз протікання економічних процесів, зокрема, в готельному бізнесі. Як прийнято, мають право на існування два сценарії: песимістичний і оптимістичний. За песимістичним сценарієм, Україні слід очікувати дефолту, децентралізації влади і територіального розриву економічних зв'язків. Загалом, дефолт, як показала світова практика, не катастрофічно страшний, а є лише відправною точкою переосмислення цінностей і нових відносин із світовою фінансовою системою. Для зовнішніх запозичень та інвестицій спрацює ризик втрат і вони погодяться на умови часткового відшкодування коштів. Для населення – це ще одна пережита криза. Децентралізація і розрив територій є загрозою існування країни на політичній карті світу, їх допустити не можна. Тому уряд повинен спрямувати всі зусилля на зупинку війни і деста-

білізаційних процесів. Це дає шанс для реалізації оптимістичного сценарію — підйому економіки і соціального добробуту населення, яке усвідомило себе єдиною нацією. Жорстка влада повинна стати дієвим інструментом на цьому шляху. На нашу думку, потрібно посилити кримінальну відповідальність за злочини і послабити тиск на економічних суб'єктів. Тоді запрацює відновлювальний механізм і господарська активність. Відповідно, у людей з'являться час, гроші і бажання відпочивати, організовувати бізнес та інші поїздки, стимулюючи розвиток готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. Безпека на всіх рівнях — фізичному, економічному, соціальному — це головне завдання держави на сьогодні.

Внаслідок військового конфлікту країна втратила значну частину своїх територій, а кошти, які повинні спрямовуватися на розвиток економіки та інфраструктурних галузей, йдуть на оборону і ліквідацію наслідків. Тому держава не в змозі допомогти туристичній і готельній галузям. Підприємства сфери послуг зазнають значних фізичних та фінансових втрат. Крім того, зростання цін (103% від початку року) впливає на перерозподіл витрат домогосподарств не на користь досліджувати галузі: споживачі економлять на всьому, а валютний курс деформує фінансові відносини, знецінюючи вартість підприємств та зовнішньоекономічних транзакцій [11].

Незважаючи на всі вищеописані проблеми, український готельний ринок залишається досить привабливим. Позитивними тенденціями, що намітилися в галузі, також є поліпшення кадрового складу: кваліфікованих найманих управлінців, які розуміють, як потрібно організувати роботу, підібрати колектив і, головне, просувати послуги. На думку експертів, бізнесменам зараз необхідно зосередитися на запуску низькобюджетних проєктів. Це підтверджують дані по завантаженню хостелів — 100%. Щоб досягти хорошої рентабельності, потрібно навчитися економити на ланцюжку поставок, позбутися непотрібних приміщень і послуг, які, як правило, не користуються особливим попитом з боку постояльців (наприклад, тренажерні зали, перукарні тощо) [2].

Сьогодні важко оцінити втрати економіки України внаслідок військового конфлікту, особливо у привабливому для туризму Донецькому регіоні, інфраструктуру якого було розбудовано до Євро-2012. Проведений аналіз індикаторів зовнішнього середовища та зазначеного бізнесу дає підставу пропонувати власникам і менеджерам дотримуватися тактики очікування і шукати напрямки, які перекриють збитки, або переорієнтувати бізнес на нижній і середній ціновий сегменти, адже турпотоки не зростуть найближчим часом.

Подальшими перспективними напрямками для досліджень є оцінка витрат на відновлення як самого регіону в зоні конфлікту, так і готельних підприємств на окупованих територіях, а також визначення перспектив їх інвестиційної політики.

1. Барановський Ф. Потрібна чітка доктрина виходу з кризи // Віче.— 1997.— №9.— С. 17–27.
2. Готельний ринок України: стан та перспективи // realt.aviso.ua.
3. Греков И.Е. Об определении монетизации экономики и ее оптимальном уровне // Управление общественными и экономическими системами.— 2006.— №17.— С. 74–85.
4. Дадікян В.Ю. Розробка маркетингової стратегії просування готельних послуг // Управління розвитком.— 2013.— №21.— С. 146–148.

5. Журавльова С.М. Стратегія інноваційної діяльності на підприємствах готельного господарства // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – №2 // nbuv.gov.ua.
6. За 8 місяців 2014 року у Львівській області введено в експлуатацію 18 нових готелів // lifeinfo.com.ua.
7. Ігольников А. Шляхи подолання кризових явищ в економіці України // Економіка України. – 2002. – №12. – С. 51–56.
8. Інвестиційний клімат в Україні змушує готельний бізнес йти до Європи // newsradio.com.ua.
9. Лаврова Ю.В. Визначення конкурентного потенціалу готелю // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2012. – №2. – С. 40–44.
10. Мальська М.П., Пандяк І.Г. Готельний бізнес: теорія та практика: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
11. Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2015 рік за прогнозами Мінекономрозвитку // govadocs.com.ua.
12. Рівень податкування за даними Total tax rate // www.pwc.com.
13. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.Є. Кваснюка. – К.; Харків: Форт, 2003. – 423 с.
14. Статистичні дані // Міністерство фінансів України // minfin.com.ua.
15. Статистичні дані економіки країни // ukrstat.gov.ua.
16. Торговельний баланс України за рік показав профіцит у \$3,9 млрд // zik.ua.
17. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы: История английских кризисов. Общая теория кризисов. – 5-е изд. – М.: Наука, 1997. – 574 с.
18. Туристичний потік до Києва упав на 30–35%, у порівнянні з іншими містами він постраждав найбільше // news.finance.ua.
19. Україна в світових рейтингах 2014 року // www.radiosvoboda.org.
20. Хайек Ф. Судьбы либерализма в XX веке. – М.: ІПСЕН; Челябинськ: Социум, 2008. – 337 с.
21. Keynes, J.M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. Reprinted 2007. London: Macmillan.
22. Marx, K. (1906). Capital: A Critique of Political Economy. Vol. 1, Trans. Moore S., Aveling E. New York: Modern Library. 440 p.
23. Phillips, A. The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rate in the United Kingdom, 1862–1957. *Economica*, Vol. 25, No 100.
24. Pogodayev, S.E. (2013). Marketing of works as a source of the new hybrid offerings in widened marketing of goods, works and services. *Journal of Business and Industrial Marketing*, 28(8): 638–648.
25. Ricardo, D. (1817). On The Principles of Political Economy and Taxation. London: John Murray, Albemarle-Street.
26. Samuelson, P.A., Solow, R.M. (1960). Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy. *American Economic Review*, 50(2): 177–194.
27. Shvets, V.Y., Rozdobudko, E.V., Solomina, G.V. (2013). Aggregated methodology of multicriterion economic and ecological examination of the ecologically oriented investment projects. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3: 139–144.
28. Sismondі, S. (1968). *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol. 14. Ed. D.J. Sills. MacMillan Free Press.

Стаття надійшла до редакції 9.04.2015.